

EESTI SOTSIALISTLIKU RAHVUSE ARENGUJOOINI

K. Hallik

Rahvus on ühiskonna senise etnilise ajaloo ja etnilise stratifikatsiooni kõrgeim vorm, mis tänu rahvuslike sidemete integraalsele iseloomule tagab selle inimkollektiivi ühiskondliku elu terviklikkuse. Marksism käsitleb rahvusi ajalooliste sotsiaal-etniliste inimühendustena, millede inimkonna sotsiaalne ja etniline genees põimub üheks tervikuks. Rahvuslikud sidemed kujunevad inimeste pikaajalise ühiskondliku seotuse ja suhtlemise tulemusel, fikseeruvad kultuuri ja ühiskondlike institutsioonide tegevuse kaudu, kujundades lõppkokkuvõttes antud ühiskonnatüübi sotsiaalse elu taastootmise lokaalse etnilise organisatsiooni.

Rahvuslike sidemete tähtsamad sisemised mõjurid on sotsiaalne evolutsioon, klasside areng, nende vastastikune seotus ja võitlus. Kodanlike rahvuste sisemine sotsiaalne ja vaimne diferentseerumine saavutab polaarsed vormid, mida V.I. Lenin nimetas "kaheks rahvuseks" ja "kaheks kultuuriks", kodanlikuks (reaktsiooniliseks) ja proletaarseks (demokraatlikuks). Kodanlike rahvuste progress realiseerub suurel määral sotsiaalsete vastuolude, klassivõitluse, erihuvide kokkupõrke, klasside poliitilise ja ideoloogilise desintegratsiooni kaudu. Sellest hoolimata esindab rahvus suhetes teiste omataolistega sellist ühishuvide tasan-dit, mis kajastab tema kui ühiskondliku püsikollektiivi, ajaloolise inimühenduse e. sotsiaalse ajaloo subjekti arengu vajadusi. Võimalik on see seetõttu, et rahvuslikud sidemed hõlmavad samaaegselt kogu sotsiaalse te seoste süsteemi.

Niisiis tähistab leninlik "kahe rahvuse" tees kodanlikus ühiskonnas toimuvat rahvuse põhiklasside sotsiaalsete ja poliitiliste huvide polariseerumist ja antagonismi, mitte aga rahvuse kui sotsiaal-etnilise ajaloolise koosluse lagunemist. Sotsialistlik revolutsioon ning sotsialistlikud ümberkorraldused muudavad rahvusliku arengu ühiskondlikku sisu.

Eesti rahva ajalugu, majandust ja kultuuri nõukogude võimu aastail on põhjalikult ja mitmekülgsest uuritud ning kirjeldatud nii üld- kui monograafilistes töödes. Ühiskonnaelu valdkondade eripära arvestades käsitletakse neis uurimustes rahvuslikku arengut erinevas mahus ja kontekstis. Majanduse, sotsiaalse struktuuri, majandusgeograafia või poliitilise süsteemi alased uuringud käsitlevad Eesti NSV-d kui NSVL majandusliku, sotsiaalse ja poliitilise süsteemi territoriaal-

set komponenti. Rahvusliku arengu seisukonart võib serlesuunalisi uuringuid liigitada sotsiaal-majandusliku ja poliitilise keskkonna uurimiseks. Nõukogude eesti kirjanduse ja kunsti, tervikuna kultuuri ning keele uurimine seondub otseselt rahvusliku arengu probleemidega, seda peamiselt siiski vaimsete väärtuste loomise ja vähemal määral nende tarbimise ja funktsioneerimise seisukohalt.

Eristamaks rahvusliku arengu perioode sotsialismi tingimustes tuleb arvestada kahesuguseid periodiseerimise kriteeriume. Esiteks - sotsialistlike ühiskonnasuhete tekkimise, kinnistumise ja küpsemise eri ajajärke, kuivõrd sotsiaal-majanduslik ja sotsiaal-poliitiline keskkond on rahvusliku arengu peamine determinant. Teisalt aga tuleb arvestada, et ühiskonnaelu sotsiaal-etniline ehk rahvuslik organisatsioon ei kattu otseselt sotsiaal-majandusliku, poliitilise ja ka vaimse elu üksikute komponentidega ning ei järgi vahetult nende muutusi. Rahvuse kui ühiskondliku terviku elu hõlavad sotsiaalse keskkonna muutumised mõjutama rahvusliku elu komponentide, territoriaalsete, sotsiaal-majanduslike ja vaimsete sidemete kaudu. Põhimõtteliselt on siis eeldatav, et rahvuslikud sidemed muutuvad sedamööda, kuidas sotsiaal-majanduslike, poliitiliste ja ideoloogiliste protsesside tagajärjed kinnistuvad ühiskondlikus elus.

Rahvusliku arengu perioodide ja tsüklite eristamises tuleb arvestada veel üht tegurit - ajaloolise järjepidevuse muutusi, teisenevaid seoseid minevikuliste ja uute eluvormide vahel. Nii näiteks iseloomustab kapitalismilt sotsialismile üleminekuperioodi seniste rahvusliku elu taastootmise mehhanismide katkemine sotsiaal-majanduslikus, poliitilises ja vaimuelus, samuti rahvusesiseste sidemete destabiliseerumine. Sotsialistlike suhete kindlustamise järel rahvuslik elu stabiliseerub ning paratamatult teiseneb ka ajaloolise järjepidevuse taastootmine.

Besti sotsialistliku rahvuse arengu uurimine peab paratamatult tuginema ühiskondliku elu komplekssele tundmaõppimisele, kusjuures üldise ajaloolise, sotsiaalse ja kultuurilise arengu interpreteerimine rahvuslike protsesside aspektis nõuab rahvuse struktuursete allosade ja indiviidide funktsionaalsete sidemete tundmaõppimist. Niisugused funktsionaalsed seosed on ajaloo vältel kujunenud ja kinnistunud rahvuse omaduste kandjad - ühine etniline territoorium ja majanduselu, keel, kultuur (selle etniliste funktsioonide tasand), eneseteadvus. Käesolevas artiklis käsitletakse eesti rahvuse sotsiaalse ja etnilise arengu üksikmomente sotsialistlike ümberkorralduste ja kasvanud internatsionaalsete sidemete mõjul nõukogude võimu aastail.

Territoorium on rahvuse ühise majanduselu ja rahvusesiseste majanduslike ning sotsiaalsete sidemete materiaalne alus, rahva tootliku tegevuse geograafiline keskkond ja ruum. Elades aastasadu ühel maa-alal, inim-

likustab rahvas oma tööga loodusliku keskkonna, hõlvab selle ning koduneb temaga. Rahva territoriaalsete sidemete järjekestvus loob eeldused ainelise ja vaimukultuuri järjepidevuseks, tootlike jõudude arenguks ning eri põlvkondade optimaalseks kohanemiseks looduskeskkonnaga. Territooriumi otsustavast osa rahvusliku konsolidatsiooni tegurina arvestades on kommunistliku partei rahvusprogrammis alati esmatähtsaks peetud territoriaalset (riiklikku), mitte aga näiteks kultuurautonoomiat.

Kuigi Nõukogude Liidus on rahvuslike territooriumide poliitilised eralduspiirid paljuski tinglikud, etendavad rahvuste territoriaalsed sidemed, nende ühiskondliku elu territoriaalne organisatsioon jätkuvalt suurt osa etnilises konsolidatsioonis.

Pärast 1940. aastat on toimunud rida muutusi eestlaste territoriaalsetes sidemetes, mida mõjutasid sõda ja temaga kaasnenud kaotused ning rahvastiku ränne. 1939. a. oli Eestis ja Nõukogude Liidus kokku vähemalt 1 144 000 eestlast, neist 992 500 Eestis. Eesti elanike arv vähenes kolme sõja-aastaga ligi 200 000 inimese võrra /1/, enamuses eestlased. Tõsi, kolme sõjajärgse aasta jooksul pöördus Eestisse tagasi 71 000 inimest Nõukogude tagalast, armeest, kuid see ei korvanud kaotusi /2/.

Jälgigem kõigepealt põgusalt Nõukogude Liidus elavate eestlaste territoriaalset paiknemist rahvaloenduste andmeil /3/ (vt. tabel 1). Toodud andmed näitavad, et eestlaste territoriaalne konsolidatsioon, mis Nõukogude Liidu vabariikide põhirahvuste seas on üks kõrgemaid, tugevneb jätkuvalt. Kui 1959. a. elas väljaspool Eesti NSV-d ligi 96 000 eestlast (9,7 %), siis 1970. a. - üle 82 000 (8,2 %) ja 1979. a. - 72 000 (7,1 %).

Etnilise territooriumi hõlvamise iseloom sõltub asustuse eripärast, tema tihedusest ja lokaalsest variatiivsusest. Rahvusliku konsolideerumise protsessis ning rahvusesisese läbikäimise tihenedes avarduvad piiratud lokaalsed sidemed ning kasvavad üle üldrahvuslikeks. Kõrvuti rahvusterritooriumi isiksusliku hõlvamise avarumisega omandab üha suureneva tähtsuse rahvasisene territoriaalne kaudkommunikatsioon riiklike ja poliitiliste institutsioonide tegevuse, majanduslike sidemete ning kultuuri vahendusel. Kaudkommunikatsiooni roll tõuseb märgatavalt linnastumise käigus.

1945. a. oli vabariigi elanikkond kahanenud 854 000-le, kellest 267 000 e. 31,2 % elas linnades ning 587 000 maal /4/. Võrreldes sõjaeelsega, oli linnarahvastiku osakaal vähenenud 2,5 % võrra. (Kuna muulasi oli sel aastal vabariigis veel vähe, näitavad toodud andmed ligikaudu eestlaste jaotust linna ja maa vahel. (On tõenäoline, et maaelanike osakaal oli eestlaste seas veelgi kõrgem.) Maarahvastiku arv vähenes esialgu vähesel määral; 1950. a. elas maal 580 600 inimest /5/. Eestlaste migratsioon maalt linna oli sel perioodil pidurdunud nii maareformi kinnistava toime kui linna

Eestlaste arv ja paiknemine Nõukogude Liidus

T a b e l 1

Eestlaste arv	1959		1970		1979		Muutumine 1959 - 1979	
	arv	%	arv	%	arv	%	abs.	suht. (%)
Eesti NSV-s	892 653	90,3	925 157	91,8	947 812	92,9	+55 159	6,2
Vene NFSV-s	78 566	7,9	62 980	6,3	55 539	5,4	-23 027	29,3
Ukraina NSV-s	4 181	0,4	4 571	0,5	4 111	0,4	-70	1,7
Läti NSV-s	4 610	0,5	4 334	0,4	3 681	0,4	-929	20,2
Kasahhi NSV-s	3 683	0,4	4 083	0,4	3 505	0,3	-178	4,8
Gruusia NSV-s	2 148	0,2	2 108	0,2	1 625	0,2	-523	24,3
Usbeki NSV-s	658	0,07	804	0,08	1 064	0,2	+406	61,7
Teistes vabariikides	2 925	0,2	3 321	3,1	2 538	0,1	-411	14,0
Kokku	988 616	100	1 007 356	100	1 019 875	100	+31 259	3,2

sotsiaalsete olude raskuse tõttu. Alles pärast põllumajanduse kollektiviseerimist algas eesti külas teistkordne, ligi kolm aastakümnet kestnud rahvastiku vähenemine, mida mõjutasid industrialiseerimisest tingitud linnade suur tööjõuvajadus ja küla sotsiaalsete olude aeglane paranemine. 1952. a. elas külas 550 000 inimest, 1959 - 521 000 (neist 474 000 eestlast), 1970. a. - 475 000 (419 000 eestlast) ning 1979. a. - 448 000 /6/.

Maaelanike arvu vähenemise tõttu on hõrenenud asustus. 1940. aastal oli see 15,9 inimest ruutkilomeetrile, 1970 - 10,8. Sealjuures oli (1977. a.) lääneranniku rajoonides (Hiiumaa, Haapsalu, Pärnu) see alla 8 inimese; Saaremaal, Rapla, Paide, Jõgeva, Viljandi, Valga ja Kohtla-Järve rajoonides 8 - 12 ning Harju, Rakvere, Tartu, Põlva ja Võru rajoonides - üle 12 inimese ühel ruutkilomeetril /7/.

Territooriumi sotsiaalne hõlvamine, asustusstruktuur ja tihedus on alati sõltunud looduslikust keskkonnast, majandamise tingimustest ja tootlike jõudude arengutasemest. Ajalooliselt kujunenud lokaalsed keskused kannavad muude sotsiaalsete funktsioonide kõrval olulist rolli inimeste territoriaalsete sidemete tugevdajana. Keskuste majanduslike, sotsiaalsete ja kultuuriliste funktsioonide muutumisega teisenevad ka lokaalsete inimgruppide sidemed.

1940. aastal olid Eestimaa administratiivse jaotuse põhilülideks peale vabariiklike linnade 238 valda, 10 maakonda ning 27 maakonnalinna /8/. Sõjajärgseil aastail on mitmeid kordi muutunud maapiirkondade administratiivne struktuur, mille tõttu on nihkunud ka keskused ning muutunud nende funktsioonid.

1950. a. viidi läbi vabariigi territooriumi rajoonimine analoogiliselt teistele nõukogude vabariikidele. Maakondade asemele loodi 39 rajooni, kümme aastat hiljem toimus järjekordne reorganiseerimine ning ajutiselt oli vabariigis 23 rajooni, alates 1970. a. aga 15 /9/. Korduvalt on muutunud ka külanõukogude arv ja piirid. 1951. a. oli vabariigis 641 külanõukogu, 1961. a. - 257, 1971. a. - 235, 1978. a. - 194 ja 1981. a. - 193.

Asustusstruktuuri ja territoriaalsete sidemete oluliseks lüliks külas on ühismajandid. Kolhooside loomise kõrgperioodil oli neid ligi 3000, 1952. a. - 937, 1968. a. - 578, 1980. aastateks on kolhoose ja sovhoose ning teisi maal asuvaid majandeid 366.

Niisiis on sõjajärgset arengut iseloomustanud rahvuslike territoriaalsete sidemete olulised muutused. 1950. aastail toimunud territooriumi administratiivse juhtimise killustumine asendus 1960. aastail kontsentreerumisega, milline tendents jätkus ka seitsmekümnendail ja kaheksakümnendail aastail. Ometi on Eesti maa-asulastik tänini hajusa iseloomuga, mis säilitab osaliselt mõneks ajaks veel inimeste otsese sideme kunagiste väikeasulate ja üksiktaludega. 1976. a. alguseks oli vabariigis 7008

maa-asulat, kusjuures vaid 1200-s (17 %) neist elas 100 ja enam elanikku. Igas külas elas keskmiselt 65 inimest /10/.

Nõukogude võimu aastail aset leidnud maa-asustuse muutused ja sotsiaalsete olude teisenemine kajastuvad eesti maaelanike tänastes elukoha eelistustes. Langedud on eestlaste jaoks traditsioonilise üksiktaluprestiiži, selle asemel orienteerub enamik maainimesi keskmistele asulatele.

Nimetatud muutused on olnud vastuolulised ja raske ning ajuti pole suudetud vältida ka suuri tagasilangusi küla tootlike jõudude arengus. Nende arengust sõltub aga kõige enam rahvusterritooriumi majanduslik hõlvamine ning rahvusesisesed majanduslikud sidemed. Sotsialismi ehitamise sügavamad sotsiaalsed muutused sõjajärgseil aastail said teoks maareformi ja põllumajanduse kollektiviseerimise tulemusel. Maareform likvideeris kapitalistlikud suurmaapidamised, piiras oluliselt laiendatud taastootmise arengut kulaklikes majandites. Keskseks tõusid keskmise suurusega majapidamised, kuid majandamise tingimused olid sõjaeelsega võrreldes oluliselt halvenenud. Iga neljas talu oli 1948. a. alla 10 ha suur, millest põllumaa moodustas vaid poole. 54,5 % neist ja ühel viiendikul 10 - 15 ha suurtest taludest polnud tööhobust /11/.

Sõjast, klassivõitlusest ja majanduslikust laost nõrgestatud talurahvas ei suutnud ka kolhoosidesse ühinenult saavutada kohe otsustavat pööret majandustegevuses. Seda takistasid paljud majanduslikult põhjendamatud agrarpoliitilised sammud. Alles kuuekümnendate aastate esimesel poolel taastub sõjaeelne teravilja saagikus ja loomade produktiivsus. Järgneval perioodil toimunud olulised struktuursed muutused põllumajanduses on ilmekalt näidanud sotsialistliku suurmaapidamise majanduslikku ja sotsiaalset potentsiaali. Eesti kodanliku rahvuse põhiline sotsiaalne kuju, raske mehhaniseerimata talutöö tegija on asendunud valdavalt mehhanismidel töötajaga, kelle tööviljakus on ligi 6 korda kõrgem kui 1939. a. Põllumajanduses on tänapäeval rakendatud alla 12 % vabariigi tööhõivatud elanikkonnast, nende tööviljakus on kõrgeim kogu riigis.

Vabariigi kiiretempoline industrialiseerimine nõukogude võimu aastail on olulisemaid sotsiaalstruktuuri mõjureid. Tööstuse arengu tulemusel toimus suurte inimrühmade territoriaalne ja sotsiaalne liikumine, linnade kasv ja rahvusliku koosseisu muutumine. Kuni seitsmekümnendate aastateni tugines sotsiaal-majanduslik areng valdavalt ekstensiivsetele allikatele, mistõttu leidsid aset olulised makrostruktuursed muutused.

Tööstuse arengu ja linnastumisega on seotud üks olulisi nihkeid eestlaste rahvuslikus arengus ja sotsiaalseis sidemeis, nimelt rahvuse etnilise avatuse kasv ja internatsionaalsete kontaktide tihenemine vabariigis elavate rahvusrühmadega.

Linnade kasvu kõrgeperiood oli 1945. - 1954. a. Sel-

lele perioodile langeb peaaegu pool kogu linnaelanike juurdekasvust (280 000-lt kuni 600 000-ni) /12/. Sõjajärgsel perioodil on eestlastest linlaste arv enam kui kahekordseks tõusnud, kuid linnade kasv on olnud kiirem, mistõttu eestlaste osa linnarahvastikus langeb. Eriti kiiresti kahaneb nende osakaal Narvas ja Kohtla-Järvel, vähem Tallinnas (1959. a. 60,2 %, 1970 55,7 % ja 1979. a. 51,6 %) (vt. tabel 2). Maa jääb ka 80. aastail valdavalt põhirahvuslikuks, eestlaste osatema rahvastikus oli 1959. a. 91 %, 1970. a. 88 % ja 1979. a. 87,5 %.

Linnarahvastiku kasvu sotsiaalseid allikaid jälgides on täheleandav, et väikelinnade kasv oli 1970. aastail juhtival kohal maaelanikkond, suurlinnad kasvavad üha enam linnadevahelise migratsiooni ja eriti vabariikidevahelise elanikkonna liikumise tõttu /14/. Näiteks asus 1968. - 1969. a. Tallinna elama 18 580 inimest, neist ENSV-st 9688. Sealjuures tuli Tallinna endisi linlasi 62,9 %. Eestist Tallinna asunuist oli linlasi 53,7 % ja teistest vabariikidest tulnute seas 72,3 % /15/.

Kõigi Eesti NSV rahvusrühmade sotsiaalne struktuur on välja kujunenud sõltuvalt vabariigi kiirest ja mitmekülgsest tööstuslikust arengust. Juba 1960. aastate alguseks moodustasid töölised enam kui 55 % töötavast elanikkonnast, sealjuures üle 50 % eestlastest, üle 60 % ukrainlastest, ligi 70 % venelastest ja umbes neli viiendikku valgevenelastest ja teiste väikesemate rahvusgruppide liikmeid /16/. 1970. aastaks süvenesid vabariigi sotsiaalses struktuuris veelgi industriaalsest arengust tingitud nihked. Töölise osakaal tõusis 60,8 %-le, teenistujaid ja intelligentsi oli 30,2 ning kolhoosnikke 8,8 % tööhõivatud elanikkonnast /17/. Alates 1970. aastaist on makrostruktuurse rühmade osakaal stabiliseerunud, milline asjaolu kajastub ka eri rahvusrühmade sotsiaalses positsioonis. Tänapäeval eristab eestlasi teistest vabariigi rahvusrühmadest vaid kolhoosnike ja maatöölise rühmade olemasolu. Viimaste kvalifikatsioon on aga suhteliselt kõrge, mistõttu nimetatud erinevus ei tingi eestlaste sotsiaalse positsiooni ebavõrdsust teiste rahvusrühmadega.

ENSV elanikkonna etnilise struktuuri muutumine on peamiselt sõltunud tööstuse arengust, mistõttu kõige internatsionaalsema koosseisuga kõigest ühiskondlikest rühmadest on vabariigi tööliskond. Seoses üleliiduliselt spetsialiseeritud tööstusettevõtete ja organisatsioonide ekstsistiivarengu jätkumisega ka 70. aastail ja vaba tööjõu ammendamisega vabariigis kasvab ka viimasel perioodil töölisklassi paljurahvuslikkus. Selle tulemusel on toimunud mõned nihked eesti rahvusest tööliskonna osakaalus ja majandusharulises paigutuses. Jätakuvalt on langenud põhirahvusest töölise osa tööstuses (61,6 % 1957. a., 47,8 % 1973. a.), ehituses (vastavalt 62,5 ja 49,2 %), raudteetrans-

Eesti NSV elanikkonna rahvuslik koosseis rahvaloenduste andmeil /13/

T a b e l 2

Rahvus	Inimeste arv			Muutumine 1959 - 1979		Linlaste osa (%)			Osa linnarah- vastikus (%)		
	1959	1970	1979	abs. (±)	suht. (%)	1959	1970	1979	1959	1970	1979
Eestlased	892 653	925 157	947 812	55 159	106,2	46,9	54,7	58,6	61,9	57,5	54,7
Venelased	240 227	334 620	408 778	168 551	170,2	86,5	89,3	90,6	30,8	33,9	36,4
Soomlased	16 699	18 537	17 753	1 054	106,3	51,4	59,8	64,3	1,3	1,3	1,1
Ukrainlased	15 769	28 086	36 044	20 275	228,5	86,9	87,5	88,0	2,0	2,8	3,1
Valgevene- lased	10 930	18 732	23 461	12 531	214,6	90,0	90,8	92,2	1,5	1,9	2,1
Juudid	5 436	5 288	4 966	-470	9,14	97,5	97,7	98,6	0,8		
Lätlased	2 888	3 286	3 963	1 075	137,2	72,9	77,3	75,0	0,3		
Poolakad	2 256	2 651	2 897	641	128,4	81,7	86,1	86,1	0,3		
Leedulased	1 616	2 356	2 379	763	147,2	77,4	81,6	82,7	0,2	2,6	2,6
Tatarlased	1 535	2 205	3 199	1 664	208,3	87,9	91,9	91,4	0,2		
Teisi rahvusi	6 782	15 161	13 524	6 742	199,4	81,6	69,8	78,0	1,7		
Kokku	1 196 791	1 356 079	1 464 476	267 685	122,4	56,4	65,0	70,0	100	100	100

pordis (65,1 ja 44,6 %) /18/ ja mitmes teises majandusharus. Nende muutuste mõju rahvuslikele sotsiaalsetele protsessidele vajab üksikasjalikku uurimist, kuid on ilmne, et nad avaldavad märgatavat mõju noore põlvkonna sotsialiseerumisele ja kutseorientatsioonile juba praegu.

Rahvuslike sidemete taasloomise ning rahvuskultuuri arendamise olulisemaid vahendeid on rahvuskeel. Rahva keeleline ühtsus on rahvuse kui etnilise kollektiivi püsimise ja järjepideva arengu lahutamatu komponent. Eestlaste kõrge kontsentratsioon oma rahvuslikul territooriumil on taganud nende keelelise ühtsuse püsimise ja keele ühiskondlike funktsioonide mitmekülgse arengu. (Vt. tabel 3).

Seoses migratsiooni kasvuga ja mõnede teiste sotsiaalsete tegurite toimel on Nõukogude Liidus viimase 20 aasta jooksul mõnevõrra kasvanud inimeste hulk, keda iseloomustab nn. rahvuslik kaksikteadvus. See on olukord, kus kaks peamist etnilist identiteeti kujundavat tegurit, emakeel ja rahvuslik eneseteadvus on erinevad. Nõukogude Liidus elavaist eestlastest on daalse rahvusteadvusega inimeste osa püsinud stabiilsena. 1959. a. oli keeleliselt assimileerunud 4,8, 1970. a. 4,5 ja 1979. a. 4,7 % eestlastest. Koduvabariigis elavate eestlaste rahvuskeelsus on samuti vähe muutunud ja seda võib lugeda praktiliselt kõigi eestlaste rahvusliku identiteedi peamiseks komponendiks. Samas aga on märgatav, et ka Eesti NSV-s on keeleliselt assimileerunud eestlaste osa kasvanud tunduvalt kiiremini kui rahvus tervikuna (1959. kuni 1979. a. vastavalt 60 ja 6,2 % võrra). Nähtavasti on neid muutusi mõjutanud kaks tegurit. Esiteks - juba eespool märgitud eestlaste suurenev territoriaalne konsolidatsioon, valdavalt venekeelses keskkonnas elanud eestlaste tagasipöördumine koduvabariiki. Ja teisalt - osa segarahvuslike abielude järglasi seisab kahe kultuuri ja kahe keele piiril, mille loomulikuks tulemuseks on etniline kaksikteadvus.

Need on loomuliku assimilatsiooninihavad, mis kaasnevad etnilise keskkonna muutustele ja rahvastevaheliste kontaktide kasvule ning ei mõjuta kuigi oluliselt rahvuse etnilisi piire. Eestlaste ja vabariigis elavate rahvusrühmade etnilise vastastoime tulemusel on osa mitte-eestlasi üle läinud eesti keelele ja peavad seda oma emakeeleks, s.t. on eestistumas. 1959. a. valdas Eesti NSV-s eesti keelt emakeelena 10 798 (36 %) mitte-eestlast. 1970. a. 12 565 (2,9 %) ning 1979. a. 15 609 (3,0 %) /20/. Seega oli Eestis eesti keelt emakeelena kasutavaid inimesi enam kui rahvuskeelseid eestlasi: 1959. a. 5,6, 1970. a. 5,5 ja 1979. a. 6 tuhande võrra.

Nõukogude rahvaste ühisriiklus, ühine majanduselu ja omavaheliste sidemete süvenemine kajastub kogu ühiskonna keele-elus. Vene keele kui rahvastevahelise suhtlemise keele osatähtsus kasvab nii jätkuva osalise keelealase assimilatsiooninihava kui vene keele valdajaskonna arvel.

Eestlaste rahvuskeelsus ja eesti keele valdajaskond Eesti NSV-s /19/

T a b e l 3

Eesti keele valdajad ENSV-s	1959		1970		1979		Muutumine 1959 - 1979	
	arv	%	arv	%	arv	%	abs.(±)	suht.(%)
Eestlased	892 653		925 157		947 812			
- rahvuskeelsed	886 677	99,3	918 121	99,2	938 245	99,0	51 573	105,8
- valdavad teise keelena			4 534	0,5	5 711	0,6	1 177	125,9*
Soomlased	16 699		18 537		17 753		1 054	106,3
- eesti keel emakeeleks	4 014	24,0	5 150	27,8	6 415	36,1	2 401	159,8
- valdavad teise keelena			5 949	32,1	5 723	32,2	-226	96,2*
Venelased	240 227		334 620		408 778		168 551	170,2
- eesti keel emakeeleks	5 011	2,1	5 029	1,5	6 385	1,6	1 374	127,4
- valdavad teise keelena			42 063	12,6	46 415	11,4	4 352	10,3*

T a b e l 3 (järg)

Eesti keele valdajad

ENSV-s	1		2		3		4	
Muud rahvusrühmad	47 212		77 765		90 133		42 921	190,9
- eesti keel emakeeleks	1 773	3,7	2 386	3,1	2 259	2,5	486	127,4
- valdavad teise keelena			5 015	6,4	5 515	6,1	500	109,9*
Kokku:								
- eesti keel emakeeleks	897 475	75,0	930 686	68,6	953 304	65,1	55 829	106,2
- valdavad teise keelena			57 561	4,2	63 364	4,3	5 803	110,1*
- eesti keele valdajaid	897 475		988 247		1 016 668		28 428	108,0
- osa elanikkonnast		75,0 **		72,8		69,4		

* muutumine 1970 - 1979. a.

** valdavad eesti keelt emakeelena

Nimetatud protsessid leiavad aset ka Eestis, kusjuures enamik mittevene ja mitte-eesti rahvastikust assimileerub keeleliselt venelastega. 1970. a. oli 39 % nende rühmade liikmeist üle läinud vene keelele, lisaks sellele valdas vene keelt vabalt teise keelena veel 46,7 %. 1979. a. olid need näitajad vastavalt 49,3 ja 38,5 %. Teisisõnu, ligi üheksa kümnendikku vabariigi väiksemate rahvusrühmade liikmeist on venekeelsed ja välja arvatud mõned erandid (soome rahvusrühm), integreeruvad nad ka kultuuriliselt venelastega. Rahvaloenduste andmeil valdas ENSV-s elavaist eestlastest vene keelt (emakeelena või teise keelena) 1970. a. 28,3 ja 1979. a. 24,1 %.

Kogu Nõukogude Liidus arenevas kakskeelsuses on arusaadavalt juhtival kohal vene keel kui kõigi rahvuste vahelise suhtlemise ühiskeel. Ja sedamööda, kuidas arenevad kogu ühiskonda hõlmavad sotsiaalsed ja kultuurialased sidemed, laieneb ka ühiskeele kasutamise ulatus ja tõuseb mittevene rahvuste vene keele oskus. Teisalt eksisteerivad aga ka mitmed lokaalsed kakskeelsuse variandid, sealhulgas niisugused, kus juhtiv seisund kuulub kohalikele rahvuskeeltele.

Eesti NSV paljurahvuslik elanikkond on intensiivselt kasvanud kogu nõukogude perioodil, kusjuures osa temast paigastub lühikeseks ajaks. Muurahvusliku elanikkonna keelekasutust mõjutab suuresti see, et valdav osa temast on koondunud linnadesse, kus on võimalik suhelda nii vene kui eesti keeles. 1970. a. valdas vabariigi kõigist elanikest vabalt vene keelt 50 % ja 72,8 % eesti keelt, 1979. a. vastavalt 49,8 % ja 69,4 %. Niisiis pole kahe viimase loenduse vahelisel perioodil vabariigi keelerühmad lähenenud teineteisele ning seetõttu on vaba kakskeelne suhtlemine vaid osaliselt võimalik. Suurem osa nii eestlasi kui venelasi suhtleb emakeeles.

T a b e l 4
Eesti ja vene keele valdajaid ENSV-s

Ek - 72,8 %	23 %	Vk - 50 %	1970. a. vabariigis tervikuna
Ek - 62 %	25,2 %	Vk - 63,2 %	linnades
Ek - 91,6 %	17 %	Vk 25,4 %	maal
Ek - 69,4 %	19,2 %	Vk 49,8 %	1979. a. vabariigis tervikuna

Eesti ja vene keele kasutamine ühiskondlikus suhtlemises sõltub mitmest tegurist, sealhulgas keelte valdamise tasemest, töökollektiivide rahvuslikust koosseisust ja ühe või teise eluvaldkonna integreerituse viisist üleliidulistesse protsessidesse. Praktilises suhtlemises ja keele kasutamises on empiiriliste uurimuste põhjal eristatavad viis varianti: ainult eesti-keelne suhtlemine, seejärel kakskeelne eesti-vene suhtlemine (eesti keele ülekaaluga), eesti ja vene keele võrdne kasutamine, kakskeelsus vene keele ülekaaluga ning ainult vene keele kasutamise piirkond. Kahe keele paralleelne kasutamine suhtlemises ja asjaajamises iseloomustab enamiku linnade keele-elu, vene keel on valdav raudteetranspordis, merelaevanduses, samuti mõnes tööstusharus ja linnaehituses. Peaaegu täielikult eestikeelne suhtlemine iseloomustab küla, enamikku väike- ja keskmisi linnu; eestikeelsena arenevad rahvuskultuur ja haridus.

Eesti keele ühiskondlike funktsioonide areng seonduv suure osas kirjaliku informatsiooni loomise ja talletamisega raamatute, ajakirjade ja ajalehtede vahendusel. Raamatukirjastustegevust nõukogude võimu aastail Eestis iseloomustavad andmed tabelis 5.

Toodud andmed näitavad, et nõukogude võimu esimesel perioodil toimunud vaimse kultuuri ja kogu ideoloogilise elu sotsialistlik ümberkorraldamine tugines valdavalt vene kultuurialasele informatsioonile. Eesti keelde vahendatuna aitas ta integreerida rahvuse vaimset arengut üldnõukogulikesse protsessidesse. Teiselt poolt oli sellel informatsioonil täita oluline roll eesti rahvusvaheliste kultuurisidemete ümberkorraldamisel, kuna kodanlikul perioodil olid nad ühekülgsest orienteeritud kapitalistlikele lääneriikidele. 1950. aastate keskelt alates on raamatutoodangus järjekindlalt kasvanud originaalloomingu osakaal, kuigi tema osa raamatute kogutiraažis näitas 1976. - 1985. a. langustendentsi.

Seoses vabariigi elanikkonna rahvusliku koosseisu muutustega ja vene keelt kõnelevate inimeste osa kasvuga antakse ENSV-s üha enam välja ka venekeelset kirjandust. Osa temast (teatmekirjandus, ühiskondlik-poliitilised väljaanded, eesti ilukirjanduse tõlked vene keelde) peavad silmas eelkõige kohaliku venekeelse elanikkonna vajadusi, soodustavad tema integratsiooni Eesti kultuurikeskkonda. Teine osa, kõigepealt teaduskirjandus lülitub otse üleliidulisse teadusinformatsiooni fondi, on sageli kirjutatud vene keeles.

Rahvusvaheliste sidemete avardumist arvestades antakse ulatuslikult välja Eestit, tema ajalugu, loodust, inimesi ja kultuuri tutvustavaid raamatuid võõrkeeltes. Kokku on ENSV-s võõrkeeltes trükitud 3781 raamatut ja brošüüri, neist enim inglise, saksa ja prantsuse keeles.

Rahvuskeele olulisemaid kultuurifunktsioone realiseerub ilukirjandusliku loomingu kaudu. Kunstilises

Raamatute ja brošüüride kirjastamine ENSV-s 1945.-1985. a. /21/

T a b e l 5

Väljaanded	1945 - 1955	1956 - 1965	1966 - 1975	1976 - 1985	1945 - 1985 kokku
1	2	3	4	5	6
EESTIKEELSE					
Kokku raamatuid	8387	11 535	14 331	13 675	47 928
- tiraaž (milj.)	53,1	69,8	103,4	128,9	355,2
Algupärandeid					
- kokku raamatuid	3858	7 499	10 661	10 678	32 696
- tiraaž	22,9	32,8	63,6	64,2	183,5
- osa eestik. raamatute arvust/tiraažist (%)	46/43	65/46,9	74,4/61,2	78,1/49,8	68,2/51,7
TÖLKED					
- kokku raamatuid	4529	4 036	3 670	2 997	15 232
Vene keelest	4267	3 198	2 808	2 135	12 408
- osa tõlkeist (%)	94,1	79,2	76,5	71,2	81,4
Teistest NSVL keeltest	101	142	163	245	651
- osa tõlkeist (%)	2,3	3,6	4,5	8,2	4,3
Võõrkeeltest	161	696*	699	617	2 173
- osa tõlkeist (%)	3,6	17,2	19,0	20,6	14,3

T a b e l 5 (järg)

1	2	3	4	5	6
VENEKEELSESED					
Kokku raamatuid	1311	2935	4490	5043	13 779
- tõlkeid eesti keelest	1238		1332	783	3 353
- osa (%)	29,2		29,7	15,5	24,3

* lisatud 1945. - 1965. a. avaldatud 41 mitmest keelest tõlgitud kogumikku

loomingus integreerub keelealane uuslooming traditsioonilise sõnavaraga, tema kaudu läheb üldkeelde suur osa lokaalsetest rahvakeele elementidest. Kirjanduse professionaalse taseme ja kunstimeisterlikkuse tõustes muutub keel nüansirikkamaks, täpsemaks ja paindlikumaks. Keelekultuuri üldist taset aitab tõsta ilukirjanduse levik ja selle kõrge prestiiž üldises kultuuritarbimises. (Vt. tabel 6.)

Niisiis on kogu nõukogude perioodi jooksul eestikeelne ilukirjandus esindanud rahvuskultuuris oma rahvusliku loomingu kõrval ulatuslikult vene klassikat ja nüüdiskirjandust, Nõukogude Liidu mittevene rahvaste loomingu ning väliskirjandust. Eesti keeles on kättesaadavad nii Nõukogude Liidu rahvaste kui maailmakirjanduse tippteosed, mis nagu kõik kultuurikontaktid, on avardanud rahvuskultuuri piire, internatsionaliseerinud seda. Aktiivset tõlketegevust ja paljude rahvaste kirjanduse eestindamist võib täie õigusega lugeda rahvuskeele arengu oluliseks väliseks impulsiks, mis ei jäta mõjutamata rahvuslikke keeleprotsesse. Nõukogude ajal on eesti keelde tõlgitud ilukirjandust 94 keelest, neist 47 Nõukogude Liidu rahvaste ja 47 võõrkeelest. Üha vähem tehakse kaudtõlkeid teiste keelte vahendusel. Praeguseks on ilukirjandust eestindatud otse 54 keelest, neist 19 Nõukogude Liidu rahvaste ja 35 võõrkeelest.

Teaduse ja tehnika arenguga kaasneb kogu maailma ulatuses intensiivne rahvusvaheline kultuuriintegratsioon. Suurem osa uudest teaduse ja tehnika informatsioonist talletub rahvusvahelistesse teaduskeeltesse, Nõukogude Liidus vene keelde. Selle uudse kultuuri-situatsiooni mõju rahvuskeelte funktsioonidele teaduse valdkonnas on mitmesugune. Ühelt poolt eristuvad nn. rahvusteadused (filoloogia, ajalugu jms.), mis arenevad rahvuskeelseina, teisalt nn. internatsionaalsed teadused (valdavalt täppis-, tehnika-, loodusteadused jms.), mida publitseeritakse vene või võõrkeeltes ja mis ei kinnistu otseselt rahvuskeelsesse kultuurikihiti. Selles üldtendentsis on aga ka erandeid, mis sõltuvad rahvuskeelte funktsionaalsest arengutasemest ja üldisest kultuuritraditsioonist ning haritlaskonna hoiakutest.

Eesti keele funktsioonid teaduskeelena on mitmekülgset ja intensiivselt arenenud koos teadustöö komploitseeritumaks muutumisega. Enamikul teaduse ja tehnika aladel on tehtud ulatuslikku tööd eestikeelse terminoloogia loomiseks. Kuni 1970. aastateni täienes eestikeelne teadus- ja tehnikaalane oskussõnavara tõlgete kaudu vene keelest. Hiljem on üha enam tuginetud mitmekeelsele alginformatsioonile ning kasutatud eestikeelsete vastete loomiseks hulgaliselt uustuletisi. Nii on 1976. - 1985. a. ilmunud oskussõnastikes seletatud, töödeldud ja eri tasemel normeeritud vähemalt 130 - 135 000 märksõna teaduse, tehnika ja tootmise erinevalt aladelt. Tähelepanev on sealjuures see, et mida uuemate teaduse valdkondadega on tegemist, seda viljakam on originaalne uuslooming /23/.

T a b e l 6

Ilukirjanduse väljaandmine 1945. - 1985. a. /22/

	1945 - 1955	1956 - 1956	1966 - 1975	1976 - 1985	Kokku
	1	2	3	4	5
Raamatute arv	1352	1754	1897	2587	7590
- tiraaž (milj.)	14,9	30,2	48,7	59,0	152,8
Eesti kirjandus					
- raamatute arv	543	665	908	1360	3476
- tiraaž	5,9	10,6	23,3	38,5	78,3
ceesti keeles					
- raamatute arv	460	605	796	1036	2897
- tiraaž (milj.)	4,3	9,8	20,0	26,4	60,5
- osa (%) eestikeelsetest raamatutest	38,6	37,0	45,6	48,1	43,1
- csitrukke	243	423	631	923	2220
- nõukogude-eelse perioodi kirjandus	164	122	108	166	560
Vene kirjandus					
- raamatute arv	567	423	298	495	1783
- tiraaž (milj.)	8,1	6,6	7,2	15,7	37,6
ceesti keeles					
- raamatute arv	513	387	266	384	1550
- tiraaž (milj.)	5,2	6,3	6,3	10,2	98,0
- osa ceestikeelsetest raamatutest (%)	43,1	23,7	15,2	23,0	23,1

T a b e l 6 (järg)

	1	2	3	4	5
Teiste NSVL rahvaste kirjandus					
- raamatute arv	89	119	160	236	604
- tiraaž (milj.)	0,9	1,7	3,5	6,1	12,2
- osa (%) eestikeelsetest raamatutest	8,2	7,3	9,2	5,9	9,0
Väliskirjandus					
- raamatute arv	129	522	524	496	1671
- tiraaž (milj.)	1,4	11,2	14,5	16,3	43,4
- osa (%) eestikeelsetest raamatutest	10,1	32,0	30,0	23,0	24,8

Eesti keele oskussõnastikud humanitaar-, loodus- ja täppisteadustes, tehnika ja tootmise paljudes valdkondades on hoidnud ka teaduse uusimad alad rahvuskeelse kultuuri orbiidis. Võib-olla on eesti kultuuri sel-lealast kogemust põhjust hinnata kui mitte unikaalseks, siis vähemalt väga märkimisväärseks tänapäeva kultuuri üldpildis. See kogemus näitab, et teaduse ja tehnika areng ning vaimse kultuuri üha süvenev internatsiona-liseerumine ei pruugi eirata kultuuri eksisteerimise rahvuslikke vorme.

Rahvuskeele arengu ressursid peituvad eelkõige rahva ühiskondlikus elus, tema materiaalse ja vaimse kultuuri kasvu võimalustes. Nagu eespool näidatud, eten-davad rahvuskeele arengus suurt osa internatsionaalsed keelekontaktid. Peale selle tugineb tänapäeva eesti kirjakeel jätkuvalt tema enese etnilistele allikatele. Nõukogude võimu aastail on jätkunud ja laienenud mur-dematerjalide kogumine, süstematiseerimine ja töötlemine. 1980. aastate alguseks on ENSV TA murdesektoris talletatud ja töödeldud üle 2,3 miljoni sõnasedeli, alustatud on murdesõnastike kirjastamist /24/.

Nõukogude võimu aastail on jätkunud eesti kirja-keele areng, rikastunud tema sõnavara, avardunud ühis-kondlikud funktsioonid. Kirjakeele roll rahvuskultuu-ris ja etnilises konsolidatsioonis on suurenenud rahva haridustaseme tõusu, massiliselt tirazeeritava kirja-liku informatsiooni, raadio ja telelevi ning elanik-konna suurenenud territoriaalse liikuvuse tõttu. Jää-des peamiselt eestlaste rahvuskeeleks, täidab eesti keel piiratud ulatuses ka regionaalse rahvastevahelise suht-lemiskeele ülesandeid.

Eesti sotsialistliku rahvuse arengut on praktili-selt kõigil elualadel mõjutanud internatsionaalsed si-demed. Mitmekülgsed koostöösuhted teiste Nõukogude Liid-ü rahvastega arenevad nii institutsionaalsel kui va-hetel ühiskondlikul ja isiksuslikul tasemel.

Vabariigi majandus kujutab tänaseks orgaanilist osa üleliidulisest majanduskompleksist, osa selle ha-rusid on orienteeritud valdavalt regiooni või ülelii-duliste vajaduste rahuldamisele, üha täiustub tootmis-alane kooperatsioon teiste majanduspiirkondadega. Kom-munistliku partei rahvuspoliitika oluliseks ülesandeks nii minevikus kui tänapäeval on ühiskonna üldiste, ma-jandusharude ja lokaalsete, sealhulgas ka rahvuslike majandushuvide ühitamine. Huvide ühitamise konkreetne majanduslik mehhanism ja seda tagav juhtimissüsteem on teisenenud tõltuvalt tootmise arengutasemest ja majan-duslikust potentsiaalist. NLKP XXVII kongressi program-tiliste ülesannete kohaselt ettevalmistatav uus majan-dusmehhanism peab muutunud majanduslikus situatsioonis tagama majanduspiirkondade, sealhulgas ka vabariikide kompleksse ja harmoonilise sotsiaal-majandusliku arengu. Kõikide majandusharude eelseisev üleviimine inten-siivarengule ühtlustab nende töösituatsiooni ja sotsi-aalse arengu tingimusi. Kuivõrd, nagu eespool osutatud,

rahvusrühmad on mõnevõrra erinevalt jaotunud majandusharuti, mõjutavad majandusmehhanismi muutused ka vabariigi rahvussuhteid, suurendavad eri rahvustest töötajate sotsiaalset homogeensust.

Eesti sotsialistliku rahvuskultuuri integratsioon nõukogude ühiskultuuri arenguprotsessidesse on tuginevad kaheksa suhtele impulssidele, esiteks sotsialistlikule kultuurile omaste tüpoloogiliste joonte kujunemisele, ning teiseks kultuurisidemetele Nõukogude Liidu ja sotsialismimaade rahvastega ning kodanlike maade demokraatliku kultuuriga.

Sotsialistliku rahvuskultuuri olemuslikud kvalitatiivsed jooned väljenduvad kultuuriloomingu ideelises ja esteetilisest kontseptsioonis, selle demokraatlikus suundumuses ja rahvalikus alges. Nendele põhimõtetele tuginev tänapäeva ja rahvusliku ajaloo kunstiline tunnetamine on oluliselt muutnud rahvusteadvuse sisu ja rahvusesiseseid vaimseid sidemeid.

Sotsialistliku rahvuskultuuri olulise osa moodustab demokraatlik kultuuripärand, nii professionaalne kui rahvakultuur. Kultuuripärandi aktualiseerimise ulatus ja viis sõltub otseselt sotsialistliku kultuuri küpsusest. Sel perioodil, kui uued ideelise-esteetilisest põhimõtteid alles kinnistusi rahvuskultuuris, oli ka suhtumises kultuuripärandisse määrav valdavalt ideoloogiline lähenemine. Peamiselt sellisena võib iseloomustada kultuurikontseptsiooni esimesel sõjajärgsel aastakümnel. Mõnede pahempoolitsete laadi hälvete põhjused kultuuripärandi hindamises sel perioodil tulenevad aga ühiskonna üldisest ideoloogilisest situatsioonist, sealhulgas ka kultuuri ja kunsti ühekülgselt sotsiologiseerivast tõlgendusest. Sotsialismi kinnistumisega nii loomingu kui kultuuri tarbimises on järjekindlalt avardunud kultuuripärandi aktualiseerimise võimalused, enam tähelepanu pälvivad selle humanistlikud, ajaloolised või esteetilisest väärtused.

Eesti professionaalne kunst ja kirjandus on noor. Seetõttu pole praktiliselt kunagi katkenud tema side rahvakultuuriga. Sotsialismi ajal peetakse rahvakultuuri vaimse elu demokraatlikkuse oluliseks teguriks. Viimaseil aastakümnel toimunud sotsiaalsed muutused külas ning kultuurilevi uued vormid ahendavad paratamatult rahvakultuuri osakaalu aktuaalses kultuurifondis. Teisalt aga hakkab rahvakultuur etendama senisest olulisemat rolli rahvuskultuuri sümbolina. Sellest annab tunnistust laulu- ja tantsupidude traditsiooni jätkuv areng, rahvalike ansambelite tegevuse elustamine ning rahvamuusika ja teiste rahvakultuuri elementide sagedane ülekandumine professionaalsesse kunstiloomingusse. Eesti rahvuskultuuri etnilise järjepidevuse arenguks on ka tulevikus avarad võimalused. Tänapäevaks on talutatud ulatuslik rahvakultuuri varamu, mis on kättesaadav uurijaile ja kultuuriloojaile.

Eesti internatsionaalsetes kultuurisidemetes nõukogude ajal on eristatavad kaks perioodi. Esimene lan-

geb sõjajärgsele 10 - 13 aastale, mil oli ülekaalus vene kultuuriinformatsiooni lülitamine vabariigi kultuuriellu. Vene kirjanduse ja kunsti temaatiline suunitlus ja uute ühiskondlike protsesside kunstiküps kajastus langesid ühte kujuneva eesti sotsialistliku kultuuri sotsiaalsete funktsioonidega, mistõttu see laenkultuur etendas olulist osa kogu vaimse kultuuri sotsialistlikus ümberkujundamises. Alates 50. aastate teisest poolest muutusid kultuurisuhted üha enam kahepoolseks, järk-järgult suurenes eesti kirjanduse, teatri-, muusika ja kujutava kunsti saavutuste üleliiduline levik. Ometi on kultuurisuhete kogumahus nõukogude perioodil olnud valdavad venesuunalised kontaktid. Nende kaudu on eesti rahvuskultuuri väärtused enamikul juhtudel integreerunud nõukogude rahva ühiskultuuri. Viiekümnendate aastate teisest poolest arenevad viljakalt eesti kultuurikontaktid teiste balti rahvastega. Sealjuures on kultuurialane vahetus Leeduga sündinud alles nõukogude perioodil.

Kultuurikontaktide mõju eesti rahvuskultuuri arengule on mitmekülgne. Oluline on sealjuures see, et üha enam kirjandusteoseid, interpretatsioonikunst ja teised kultuurisaavutused levivad üle rahvuslike piiride. Näiteks on sõjajärgseil aastail eri raamatutena 21 Nõukogude Liidu rahva keeles ilmunud üle 1300 eesti kirjanduse teose, neist ligi 900 vene keeles. Eesti kirjanduse näiteid on 32 võõrkeeles, neist enim saksa, soome, inglise, tšehhi, slovaki ja ungari keeles.

Eesti rahvuse sotsiaalne ja vaimne progress sotsialismi ajal on tuginenud omarahvuslikele ja internatsionaalsetele allikatele. Rahvusliku elu sotsialistlik ümberkorraldamine avas tee progressiivsete ja demokraatlike rahvuslike traditsioonide arenguks. Koostöö teiste sotsialistlike rahvastega kujundab rahvusteadvuse ja kultuuri internatsionalistlikke jooni, sotsiaal-poliitilist ja vaimset ühtsust nõukogude vennasrahvastega.

Kasutatud allikad ja kirjandus

1. Lühiülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost. - Tln., 1983. - Lk. 125.
2. История рабочего класса Советской Эстонии. - Таллин, 1985. - С. 160.
3. Eesti NSV rahvamajandus 1980. a. - Tln., 1981. - Lk. 15; Итоги Всесоюзной переписи населения 1970 г. - М., 1973. - Т. IV. - С. 317; Итоги Всесоюзной переписи населения СССР 1959 г. Эстонская ССР. - М., 1962. - С. 94.
4. Eesti NSV ajalugu. - Tln., 1971. - III köide. - Lk. 601.
5. Nõukogude Eesti: Entsüklopeediline teatmeteos. - Tln., 1978. - Lk. 41.
6. Итоги Всесоюзной переписи населения СССР 1959 г., Эстонская ССР. - М., 1962. - С. 96; Итоги Всесоюзной переписи населения СССР 1970 г. - Т. IV. - С. 319; Nõukogude Eesti: Entsüklopeediline teatmeteos. - Lk. 41.
7. Nõukogude Eesti: Entsüklopeediline teatmeteos. - Lk. 40, 45.
8. Eesti NSV rahvamajandus 1980. a. - Lk. 10.
9. Samas.
10. Volkov L. Eestimaa asustus. - Tln., 1980. - Lk. 87-91.
11. Eesti NSV ajalugu. - III köide. - Lk. 583.
12. Марксоо А., Тонсивер Х. Урбанизация и миграция в Эстонской ССР // Урбанизация, рабочий класс, интеллигенция. - Таллин, 1979. - С. 83.
13. Итоги Всесоюзной переписи населения СССР 1959 г. Эстонская ССР. - С. 94; Итоги Всесоюзной переписи населения 1970 года. - Т. IV. - С. 317, 318; Вестник статистики. - 1980. - № 11. - С. 64.
14. Марксоо А., Тонсивер Х. Урбанизация и миграция в Эстонской ССР. - С. 95.
15. Итоги Всесоюзной переписи населения СССР 1970 г. - М., 1973. - Т. VII. - С. 157.
16. Итоги Всесоюзной переписи населения СССР 1959 г. - М., 1961. - Т. V. - С. 99.
17. Итоги Всесоюзной переписи населения СССР 1970 г. - М., 1973. - Т. V. - С. 33.
18. История рабочего класса Советской Эстонии. - С. 327.
19. Итоги Всесоюзной переписи населения СССР 1959 г. - Эстонская ССР. - М., 1962. - С. 94; Mereste U. Muutusi eesti keele valdajaskonnas 1970 - 1979 // Keel ja Kirjandus. - 1981. - Nr. 11. - Lk. 662, 664, 666.
20. Итоги Всесоюзной переписи населения СССР 1959 г. Эстонская ССР. - С. 94; Mereste U. Muutusi eesti keele valdajaskonnas. - Lk. 662.
21. 25 aastat Nõukogude Eesti trükisõna. - Tln., 1971. - Lk. 22, 27, 32 - 36; Nõukogude Eesti trükisõna

- 1966 - 1975. - Tln., 1978. - Lk. 17, 20, 21 - 29;
 Eesti NSV trükiteodangu statistika. ENSV Riikliku
 Raamatupalati väljaanne. 1976, 1977, 1978, 1979,
 1980, 1981, 1982, 1983, 1984 ja 1985. a. kohta.
22. 25 aastat Nõukogude Eesti trükisõna.-Lk. 69 - 72,
 74 - 76, 82 - 83, 127, 137, 143. Nõukogude Eesti
 trükisõna 1966 - 1975.-Lk. 58 - 62, 67, 69 - 70.
 ENSV Riikliku Raamatupalati aastakokkuvõtted ja
 aruanded 1976 - 1985. a. kohta.
23. Erelt T. Eesti oskussõnastikud 1976 - 1980 // Keel
 ja Kirjandus. - 1981. - Nr. 10. - Lk. 584 - 585;
 Nr. 11. - Lk. 658; Eesti oskussõnastikud 1981 -
 1985, 1985.- Lk.37. (Käsikiri autori valduses)
24. Väike murdesõnastik / Toim. V. Pall. - Tln., 1982.
 - I. - Lk. 5.